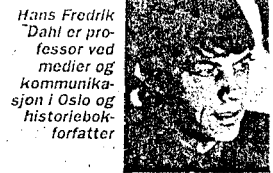

Krefler innenfor arbeiderbevegelsen vil gjerne ta æren for at Norge ikke fikk noen nasjonal-socialisme à la Hitler, men det var forhold i NS-bevegelsen selv som gjorde at medlemstilgangen opphørte fra sommeren 1935, skriver Hans Fredrik Dahl, som imotegår kritikken som er kommet fra henholdsvis Harald Berntsen og Lars Borgersrud.

104759

Forliket NS – Bondepartiet

ET PAR INNLEGG i Klassekampen om min bok «Vidkun Quisling - en fører blir til» reiser spørsmål som jeg gjerne vil svare på.

Det meste av Harald Berntsens interessante anmeldelse (9. november) må jeg riktignok la ligge, etter som det dreier seg om vurderinger, alternativt mine egne. Men ett punkt gjelder noe jeg uttrykkelig ikke har skrevet, og da må jeg vel kunne blande meg i diskusjonen?

Hundseids avtale med Nygaardsvold skapte politisk grobunn for oppsving for NS

Det gjelder betydningen av kriseforliket mellom Bonde- og Arbeiderpartiet i 1935, og den rollen denne utsoning mellom bøndenes og arbeidernes økonomiske inter-

esser kom til å spille for norsk fascisme i sin alminnelighet, og for NS i særdeleshet. Bakgrunnen er de informasjoner jeg gir i min biografi om den påtakelige uttøring av NS medlemsrekruttering som satte inn fra og med våren 1935, og som gjorde seg gjeldende i medlemsstatistikkene fra og med høysommeren dette året.

Berntsen skriver: «Dahl spekulerer over alle mulige årsaker (til NS tilbakegang) – unntatt den ene, åpenbart viktige men samtidig pinlige for NS: At Nygaardsvold med sin regjeringdannelse og kriseforlik med Bondepartiet i mars samme år var i ferd med å oppnå et av sine hovedformål, å isolere og utradere den Quisling-ledede, norske fascisismen og nazismen.»

Når jeg ikke drøfter denne mulighet skyldes det nok ikke at jeg finner den «pinlig» for Quisling; det er nyse som er «pinlig» for ham som biografien tar opp – men at jeg er av en annen mening om effekten av kriseforliket.

Den umiddelbare virkning av regjeringdannelsen i mars 1935 var etter min mening den motsatte av hva Berntsen hevder. Hundseids avtale med Nygaardsvold skapte politisk grobunn for oppsving for NS, og da nettopp i landdistrikter der NS hadde sitt største potensiale. Oppsvinget måtte kunne ventes blant de mange bygdefolk som stilte seg negativt til Bondepartiets «pakt med marxismen», som den ble kalt, og som i protest mot Hundseids og partiledelsens linje ville kunne gå til Quisling, den i vide kretser populære statsråd fra bonde regjeringen, 1931–33.

Kriseforliket var nemlig svært kontroversielt i bondebevegelsen. Følgene av dette syntes å molde seg under valgkampen i 1936. Formennene i åtte sentrale bondelag på Østlandet – Berg, Rakkestad, Aamot, Torpa, Gjerpen, Gransherad, Våler og Biri – skrev til Norges Bondelag og ba om at bøndenes næringsammenslutning støttet Nasjonal Samling økonomisk ved høstens stortingsvalg. Dette var en provokasjon mot Bondepartiet. Et sterkere håndslag fra grasrota i bondeorganisasjonene hadde NS aldri tidligere fått.

Foranledningen var nettopp den irritasjon Jens Hundseid hadde vakt med kriseforliket. Lagsformennene merket hvor vinden blåste i hjembygdene sine: «Den gikk ikke i deres egen

Det er historikerens oppgave å forsøke å frigjøre seg fra samtidens egne vurderinger, særlig når man skal skille fakta fra fiksjon i et tema som Quisling. Bildet av Quisling er hentet fra forsida av Hans Fredrik Dahls bok.

ledelses favør.

Likevel vant ikke NS fram. Fra og med sommeren 1935 var nemlig fratallet av gamle medlemmer minst like stort som tilslaget av nye. Netto gikk partiet tilbake, etter hvert som kontingentinnbetalingen skulle bokføres gjennom året 1935.

Men fratallet hadde ikke noe med kriseforliket å gjøre. De som forlot NS, gjorde det ikke i noe kjent tilfelle fordi de ville markere tilslutning til Nygaardsvold-Hundseid-pakten. De gjorde det av andre politiske grunner, som kanskje

Bygdefolk stilte seg negativt til Bondepartiets pakt med marxismen

kan sammenfattes dithen at NS var i ferd med å utvikle seg bort fra et norsk solkorsparti, i retning av en mer nasjonalistisk bevegelse. Og etter hendelsene i Europa 1934–35 var det lite som appellerte til nordmenn flest ved Adolf Hitlers regime. Begivenhetene i Tyskland ble fra og med 1935 en kraftig belastning for NS i Norge.

Man kan naturligvis si at på lang sikt fratok kriseforliket en mulig bredere oppslutning om NS. Men det blir rent hypotetisk. Og jeg vet ikke hvilke trekk ved Nygaardsvoldregjeringens politikk som skulle anses spesielt «fascismeforebyggende» i så måte. Arbeidsledigheten forsvant jo slett ikke som sosialt problem, hvis nå den spilte noen rolle for oppslutningen om NS i det hele tatt – hvilket jeg ikke tror.

Mange i samtiden så Nygaardsvold som en slags Hitler-fetter, som knesatte en norsk *gemeinschaft*-filosofi og imiterte NSDAPs slagord «Stadt und Land, Hand im Hand» og «Arbeid for Alle». Ikke så fa trodde at han på denne måten tok vinden ut av seilene for Quisling. Men vi har ingen konkrete holdpunkter for å tro at slike forhold spilte noen rolle for NS merke oppslutning ved valget i 1936. Og med dette dundrende nederlag nummer to må man trygt kunne si at partiet besørget sin endelige fiasko selv.

Det var altså etter mitt syn ikke kriseforliket mellom DNA og Bp, men forhold i NS-bevegelsen selv som gjør-

de at medlemstilgangen opphørte fra sommeren 1935. Mange i arbeiderbevegelsen ville riktig nok gjerne ta æren for at Norge ikke fikk noen nasjonal-socialisme à la Hitler. Stilt overfor dette må historikeren etter mitt skjønn forsøke å frigjøre seg fra samtidens egne vurderinger. Det gjelder generelt, men særlig når man skal skille fakta fra fiksjon i et tema som Quisling. At han i sin samtid var et ønskemål som skyteskive for alle sosialister, gjør at ettertiden må sondre særlig skarpt mellom agitasjon og dokumentasjon i dtidens overleveringer.

Til min overraskelse faller Lars Borgersrud i denne fellen (IKK 18. november). Som et ekko av 1930-åras agitasjon skriver han om pepperoverfallet på Quisling i 1932 som om episoden kanskje aldri fant sted, men ble diktet opp av offeret som angivelig ble «etterlatt uten et synlig risp» i Forsvarsdepartementets kontorer. Men det er dokumentert over enhver rimelig tvil at Quisling ble overfalt, alvorlig skadet ved slag i hodet og dertil knivstøkket med synlige flenger til følge. Legejournalen, som ble utførlig og tilknyttet sitert i mange aviser, kan ikke etterlate noen som helst tvil i så måte.

At sosialistiske agitatorer fra Johan Nygaardsvold og nedover likevel spredte den versjon at Quisling diktet opp det hele, har å gjøre med dtidens politiske stil og – vil jeg legge til – standarden i den politiske journalistikk. De partibundne avisene skrev som regel det som passet dem om politiske forhold, uansett fakta. Og overfallet ble ansett som en partipolitisk sak.

Behovet for å bruke pressen med varsomhet gjelder også den forklaring Borgersrud selv lanserer, som et alternativ til den tolkning jeg har lagt fram om at overfallet ble utført av baltiske eller kanskje helst finske agenter på jakt etter bestemte dokumenter som en svensk generalstabsoffiser nylig

hadde overlatt Quisling. Borgersrud mener, for det tilfelle at altså overfallet overhodet fant sted, at inntrengene i Forsvarsdepartementet må ha vært sosialister eller kommunister på jakt etter helt andre dokumenter, nemlig kompromitterende papirer fra Quislings egen krets med planer for en militær aksjon mot en eventuell regjering av Arbeiderpartiet. «Hadde disse dokumenter blitt stjålet (fra Quisling) ville det blitt en politisk skandale uten sidestykke for Quisling og regjeringen», sier Borgersrud.

Men dette forutsetter jo at det sto norske inntrengere bak overfallet, at de hadde behov for kompromitterende dokumenter i denne retning; videre at de mislyktes i sitt forehav både i Forsvarsdepartementet og i eventuelle forsøk i å trengte inn i Generalstabens arkiver (de dokumenter de søkte burde ligge, heller enn i statsrådets safe), samt at de aldri siden røpet noe av dette men tok hemmeligheten med seg i sin grav, tross alle spekulasjoner som til alle tider har vært fram-satt. **Alt dette er meget lite sannsynlig.** Og det blir ikke mer sannsynlig ved å vise til den forvirrede og uklare uttalelsen Quisling angivelig ga til den tyske avisen «Berliner Börsenzeitung» i oktober 1940. Dette intervjuet inneholder nemlig en rekke formuleringer som den tyske journalisten helt åpenbart har misforstått, og kan etter min mening ikke på noe punkt brukes alene som kilde for en informasjon, om det ikke støttes av andre og sikrere utsagn. I dette tilfellet støttes det ikke. Tvert imot, intervjuet motsies av det Quisling andre ganger opplyste om bakgrunnen for overfallet, både til pressen i 1932 og til retten i 1945.

Jeg tror derfor at Borgersrud tar feil i sine slutninger. Blant annet gjør han premissene mer komplisert enn de er. Han spør f.eks. hvorfor kaptein Munthe skulle være den første som kom til departementet etter overfallet, om ikke det var fordi han mistenkte at kompromitterende dokumenter han selv hadde utarbeidet for en politisk aksjon i tilfelle uro, opprør, «ulovlig» regjeringdannelse e.l.l., sto i fare for å bli stjålet. Etter min oppfatning søkte Munthe åstedet fordi han tjenestlig sett var ansvarlig for sikkerheten i departementsbygningen. Det ville vært tjenesteforsømmelse av ham ikke straks å igangsette etterforskning.

I valget mellom kompliserte og enkle forklaringer – eller om man vil mellom likninger med mange eller få ukjente – tror jeg man gjør klokest i å satse på de enklere, for å se om de fører fram til en konsistent teori. I dette tilfelle tror jeg overfallssaken kan sies å være løst, ut fra en oppstilling som ikke behøver innføre flere ukjente enn akkurat den aller siste brikken: overfallsmannens identitet.

Den forblir ukjent, i alle fall inntil en finsknyddig forsker tar seg bryet med å grave til bunns i Krigsarkivet i Helsingfors.

Det er dokumentert at Quisling ble overfalt, men de partibundne aviser skrev det som passet dem

Begivenhetene i Tyskland etter 1935 ble en kraftig belastning for NS her hjemme